

A Baross Szövetség propaganda tevékenysége Kárpátalján 1939–1944 között¹

Nagy Nikoletta

történész, doktorandusz, Debreceni Egyetem

A két világháború közötti Magyarországon fennálló konzervatív kormányzati rendszer feladatául tűzte ki a zsidók gazdasági és társadalmi „térfoglalásának” visszazorítását. Az 1938-tól kezdve hatályba lépő ún. zsidótörvények és rendeletek kimondott célja volt korlátozni, majd megszüntetni a zsidók túlzott – vagy annak mondott – jelenlétét egyes foglalkozási csoportokban, a közigazgatásban, értelmiségi pályákon, vagy éppen a kereskedelmi és ipari ágazatokban. Erre társadalmi igény is volt, ezt jelzi, hogy már 1918-tól kezdve alakultak olyan civil és fél állami szervezetek, amelyek az árjásító politika támaszaiul funkcionáltak, működésükhöz pedig komoly állami támogatásban részesültek. Ilyen volt például a keresztény iparosok, kereskedők, gazdák és vállalkozók érdekeit szolgáló Baross Szövetség is (Margittai, 2011).

A még 1919. augusztus 6-án alakult, keresztény iparosokat, kereskedőket tömörítő Baross Szövetség² – teljes nevén Baross Szövetség, Kereskedő-, Iparos, Rokonszalmák és Termelők Országos Egyesülete – volt hivatva képviselni a zsidó iparral, kereskedelemmel szemben a magyar érdekeket. Alapítója és első elnöke Rausch Aladár³ budapesti nagykereskedő volt.

A Baross alapszabályában lefektetett célok között szerepelt „a magyar kereskedelem, ipar és termelés érdekeinek ápolása, a nemzeti érdekek szolgálata, az üzleti tisztesség hagyományainak megőrzése, a magyar kéz munkájából eredő hazai iparcikkek fokozott megbecsülésének előmozdítása.” Fő feladatának tartotta többek között a munkanélküliség elleni küzdelmet, a hazai nyaralás és fürdőzés ügyének, az idegenforgalomnak és belső vándorlásnak az előmozdítását, a magyar kereskedő- és iparos nemzedék nevelését, a tanoncképzés gondozását, a szakértelem és szakoktatás fejlesztését, iparos- és kereskedő, jóléti intézmények

¹ A kutatás és a tanulmány elkészítése a Visegrád Scholarship Program támogatásával valósult meg

² A szövetség névadója Baross Gábor (1848–1892), a „vasminiszter”, a legsikeresebb magyar közlekedési miniszter. Nevéhez fűződik a MÁV Hajózási Vállalatának megalapítása, a posta takarékpénztárak létrehozása és a vasúti személyszállítás reformja.

³ Rausch Aladár (1878–1932) nagykereskedő, politikus. Magyarországon elsőnek vezette be a különféle háztartási gépek árusítását. A Társadalmi Egyesületek Szövetsége és a Keresztény Nemzeti Liga társelnöke.

létesítését, ismeretterjesztő és továbbképző szakelőadások illetve tanfolyamok rendezését (KTÁL Fond 118., opisz 1. od. zb. 661. 45–46.).

Megalakulása után rövid idő alatt országos hálózattá nőtte ki magát, 1920 után sorra alakultak vidéki fiókszervezetei, így a Baross Szövetség az egész országot behálózta. Helyi szervezetei szakmai továbbképzéseket tartottak, két-éves kereskedelmi szaktanfolyamokat szerveztek, felső kereskedelmi iskolát létesítettek, jó néhány óvoda alapításában is részt vettek, számos gyűjtést szerveztek határon kívül rekedt nemzettestvéreink megsegítésére, gyárakat alapítottak (például konzervgyárat a délvidéki Szabadkán). A hazatért nemzetrészeken (Felvidék déli sávja, Kárpátalja, Észak-Erdély és a Székelyföld, Bácska, Bánát és Muraköz) a Hangya Szövetkezet mellett az egyik legismertebb keresztény-nemzeti- gazdasági egyesület volt (Margittai, 2010).

A szövetség legfőbb szakosztálya a *Baross Női Tábora* volt, mely abból a célból alakult, hogy a magyar gazdasági élet társadalmát megszervezze. Keresztes Fischer Ferencné elnökletével fő feladatának a Háziipari Központ megalapítását és a falusi háziipar felsegítését tartotta.

A korabeli sajtócikkeket fellapozva fontos információkat szerezhetünk a női szakosztály tevékenységéről. Többek között olvashatunk arról, hogy vendégforgalmi szakosztályának tagjai felvilágosító szolgáltatásaikként személyesen jártak be azokat a helyeket, amelyek visszakerültek az anyaországhoz. Ennek alkalmából a Baross Kárpátalján megalakult fiókjait is meglátogatta (Pesti Hírlap, 62. évf., 183. sz. 8.). A keresztény fiatal leányok kiképzése céljából tanfolyamokat szerveztek, hogy elhelyezkedési lehetőséghez juttassák őket a gyakorlati pályán. Többek között az ő közreműködésükkel szervezték meg a „Magyar asszony a magyar vidékért” mozgalom, melynek keretein belül előadássorozatot tartottak országszerte a hölgyeket érintő témákban, illetve ők rendezték 1939-ben a „Magyar ruha, magyar asszony” kiállítást, mely a magyaros öltözködési mozgalmat szolgálta. (Magyar Országos Tudósító, 21. évf., 261. sz.).

A Baross Női Tábora a „Baross eszme diadalomra juttatása céljából” gyakran használta a sajtó eszközeit. A Dunántúl c. hetilap egyik számában a következőket olvashatjuk: „Minden asszonynak, aki ezt a nagy célt érzi magában, ott a helye. ...tárt karokkal várják őket azok az asszonyok, akik szintén a magyar munkán és a magyar kenyéren keresztül akarják az új Magyarországot felépíteni” (Dunántúl, 30. évf., 28. sz. 3.).

A Baross önszerveződésében a húszas évek elejére jellemző lendület azonban idővel alábbhagyott, a helyi csoportok működése általában a harmincas évek végén kapott ismét nagyobb lendületet, ami összefüggésben volt az erősödő zsidóellenes közhangulattal, és az első zsidótörvény előkészületeivel is (Margittai, 2011).

A magyarországi zsidótörvények

A Baross szellemiségéhez hozzátartozó antiszemitizmus felerősödéséhez nagyban hozzájárultak az egymást követő zsidótörvények. A trianoni országrészeken kívül a szövetség az egyik legismertebb „keresztény” gazdasági egyesületként működött a visszacsatolt területeken is, ahol a katonai hatóságok szinte azonnal bevezették a Magyarországon már hatályban lévő antiszemita intézkedéseket. A Szövetség helyi csoportjai a zsidóellenes rendelkezések végrehajtásának legfőbb szorgalmazóivá és gyakran haszonélvezőivé váltak.

Az Imrédy-kormány alatt (1938–1939) hatályba lépett *első zsidótörvény* 20 %-ban maximálta a zsidók arányát a sajtó-, az ügyvédi, mérnöki, és orvosi kamarában, valamint tíz értelmiséginél többet foglalkoztató kereskedelmi, pénzügyi és ipari vállalatoknál (Magyarországi Rendeleték Tára, 872–879.).

A második Teleki-kormány (1939–1941) által megszavazott *második zsidótörvény* azonban az első zsidótörvényben felsorolt értelmiségi pályákon 6%-ra, a vállalatok értelmiségi munkaköreiben 12 %-ra csökkentette a zsidók arányát. Legtöbb adót fizető címén zsidó többé nem lehetett tagja törvényhatósági bizottságoknak és községi képviselőtestületeknek. Az egyes településeken zsidóknak kiadható iparjogosítványokat 6%-ban korlátozta, zsidónak nem lehetett többé engedélyt kiadni állami egyedáruság alá eső cikkek árusítására, a meglévőeket pedig fokozatosan vissza kellett vonni (Magyarországi Rendeleték Tára, 783–785.).

A *harmadik zsidótörvényt* Bárdossy László miniszterelnöksége alatt (1941–1942) fogadták el. „A házassági jogról szóló 1894: XXXI. törvény cikk kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről” szóló törvény (1941:XV) augusztus 8-án lépett hatályba. Az indokolásában náci terminológiát használó, nürnbergi típusú faji törvény – megszorításokkal – mindenkit zsidónak minősített, akinek két nagyszülője az izraelita hitfelekezet tagjaként született. Megtiltotta a vegyes házasságokat, és büntetni rendelte a zsidó és nem zsidó közötti nemi kapcsolatot. A törvény nem volt konsekvens a „fajgyalázási” ügyekkel kapcsolatban: zsidó férfi nem folytathatott szexuális kapcsolatot keresztény nővel, de a keresztény férfiak és zsidó nők közötti kapcsolatot nem büntették.

A kárpátaljai zsidó származásúak nagyarányú elszegényedése a földbirtok-kisajátításnak volt köszönhető, amelyet a *negyedik zsidótörvény* elfogadásával kiviteleztek. Az 1942. szeptember 6.-án megjelent, „A zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanairól” szóló rendelet azt célozta, hogy a termelési érdekek szem előtt tartásával mielőbb keresztény kézre juttassák a kisebb ingatlanokat. A törvény hatálya alá esők nem vásárolhattak mező- és erdőgazdasági ingatlant, községekben lakóingatlant sem. Immár kötelező jelleggel át kellett adniuk birtokaikat, 500 holdnál nagyobb birtok esetén az élő és holt felszerelést is. A törvény a

legapróbb részletekig kidolgozta a kisajátítás mikéntjét, a kártérítés kifizetését ezzel szemben meghatározatlan időre elhalasztotta.

A zsidótörvények hatása Kárpátalja zsidó lakosságára

A tanulmány központi témájának számító Kárpátalja lakossága 1918 és 1945 között három hatalomváltáson esett át: először 1919-ben a csehszlovákok, majd a bécsi döntés következtében 1939 és 1944 között ismét a magyarok, végül pedig 1944 októberétől a szovjet vezetés irányítása alá kerültek.

1939 tavaszán Magyarország számára Kárpátalja – amelyet a Saint-Germain-en-Laye-i szerződés értelmében 1919. szeptember 10-től Csehszlovákiához csatoltak – felértékelődött, elsősorban külpolitikai okokból: a magyar–lengyel határ megteremtése a konkrét területgyarapodáson túlmenően, önmagában is fontos volt, hiszen ezzel lehetett megszakítani a kisantant gyűrűjét. A magyar külpolitika számára azonban a revíziós igények megvalósítása érdekében feltétlenül szükség volt Németország támogatására. A náci Németország célul tűzte ki a világ politikai térképének átrajzolását. Ezen német terv része volt Csehszlovákia teljes feldarabolása, aminek eredményeként a magyarok előtt megnyílt a lehetőség Kárpátalja bekebelezésére. A hegyvidéki terület visszacsatolására Teleki Pál (1879–1941) második kormányzása (1939. február 16 – 1941. április 3.) időszakának kezdetén, 1939. március 15-18. között került sor (Tilkovszky, 1992).

A területrésznek az anyaországhoz való visszacsatolását az 1939. június 23-án kelt „A Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területeknek az országgal egyesítéséről” szóló törvény szentesítette.

Mint ismeretes Kárpátalján élt a történeti Magyarország legnagyobb zsidó közössége. Tagjai a 19. század végén a mai Galíciából, Bukovinából, illetve Nyugat-Ukrajnából vándoroltak ide, túlnyomó részük a zsidó ortodox vallási életvezetési szabályokat követte. Főleg a nagyobb városokban alkottak jelentős közösségeket: Ungváron élt a legtöbb izraelita, 9576 fő, akik az összlakosság 27,16 %-át tették ki.

Az 1938–39-ben visszacsatolt területen 100–110 ezer zsidó élt. Az 1941-es magyar népszámlálás viszont 78 272 (9,2 %) magyar nemzetiségű zsidót írt össze. Az eltérés azzal magyarázható, hogy a „magyar aránynak” akartak kedvezni, mivel a magyar statisztikák a lakosságot csak anyanyelv szerint regisztrálták, viszont a csehszlovák népszámlálásnál a kérdezőbiztosok nemzetiségi alapon vezették a nyilvántartást. A zsidók számarányát tekintve megbízhatóbb valóságot tükröznek a lakosság vallás szerinti megoszlásának ebben az időben rögzített adatai, mert ebben az esetben az „izraelita” hitet gyakorló zsidók száma 101 854 (11,9%) (Dupka–Zubánics, 2012).

A térségben élő közel 110 ezer zsidó lakosra, a visszacsatolási törvény szentesítésekor, azaz 1939 júniusában már két súlyosan diszkriminatív zsidótör-

vény vonatkozott: az 1938 májusában hatályba lépett első zsidótörvény, és az 1939. május elején megjelent második zsidótörvény. A döntő többségében kereskedőkből, iparosokból és földművesekből álló kárpátaljai zsidó közösség számára a zsidótörvények korlátozásai súlyos megélhetési gondokat okoztak. A helyi zsidókat leginkább két diszkriminatív intézkedés, az iparrevízió, illetve a földbirtok-kisajátítás sújtotta.

A magyar hatóságok az iparrevíziót, azaz az ipart és kereskedést űzők jogosítványainak felülvizsgálatát 1940-ben Kárpátalja lakosságára is kiterjesztették. Az erről intézkedő rendelkezés 1940. május 15-én jelent meg, és június 30-át jelölte meg az iparengedélyek meghosszabbításának végső dátumaként. Az új engedélyek kiadásánál azt vizsgálták, hogy az illető a múltban — tehát a csehszlovák időszakban — nem tanúsított-e a magyarság érdekei szempontjából hátrányos viselkedést. A megbízhatósági szempont azonban leginkább ürgy volt (Bányai, Fedinec, Komoróczy, 2013).

A helyi zsidó lakosság megélhetését nagymértékben ellehetetlenítő iparrevízió ugyanakkor a hatóságok által nem várt nehézségeket okozott a nem-zsidó kárpátaljaiak körében is, mivel több iparág tönkremenőben volt a zsidó kereskedők és termelők iparengedélyeinek megvonása következtében. A zsidók gazdasági tevékenységének korlátozása nyomán országszerte, úgy Kárpátalján is megjelent a „strómanság” rendszere.⁴

Különösen az anyagelosztással, árubeszerzési nehézségekkel kapcsolatban számos kiskereskedői panasz futott be a Barosshoz, aminek okát abban vélték felfedezni, hogy a még mindig zsidókézen lévő gyárak, nagyvállalatok nem látják el áruval a keresztény kereskedelmet. Az elégedetlenségnek volt valóság-alapja. Míg ugyanis a zsidótörvények következtében több tízezren veszítették el kenyérkereső állásukat, főleg szabadfoglalkozásúak, alkalmazottak, kisvállalkozók, addig a zsidó nagyvállalatok számottevő része át tudta menteni a vagyonát. 1942-ben az iparvállalatok negyede még mindig zsidó tulajdonban volt (Margittai, 2011).

A Baross térhódítása Kárpátalján

A népszámlálási adatokat figyelembe véve nem meglepő, hogy 1940 nyarán a Magyarországhoz visszacsatolt kárpátaljai területeken rengeteg zsidó kézen lévő üzlet és műhely működött. A Baross Szövetség viszont abban bízott, hogy a gazdasági átállás Kárpátalján is mihamarabb bekövetkezik, és hitték, hogy a zsidótörvény szellemében végrehajtandó iparrevízió során több száz keresztény

⁴ A „stróman” olyan nem zsidó személy, aki pénzért vagy más előnyökért vállalta, hogy formálisan átveszi a zsidótörvények miatt a gazdasági tevékenységből kizárt zsidók cégét vagy más vállalkozását, ezzel lehetővé téve, hogy a valódi tulajdonos továbbra is működhessen.

kereskedőre és iparosra lesz szükség Kárpátalján. Ezeknek a szervezését vállalta magára a szövetség, azáltal, hogy segédkezett a kárpátaljai keresztény gazdasági vezetők megszervezésében.

Alig pár nappal az után, hogy Kárpátalja a magyarok birtokába jutott, a Baross Szövetség a térségben is megkezdte a terjeszkedést és helyi szervezeteinek a megszervezését. Az első kárpátaljai csoportja Ungváron alakult 1939. március 19-én. Az ungvári helyi szervezet első elnöke Egry Ferenc⁵ volt.

A helyi Baross-csoportok lelkesen kezdeményeztek, támogattak feljelentéseket a törvény kijátszására hivatkozva, és bár akadt, akit munkaszolgálatra történő behívásra „javasoltak” a cél többnyire ugyanaz volt: az illető vagyonát megszerezni, üzletét kiigényelni, félreállítani a konkurenciát.

1941-től aztán sorra alakultak a szövetség helyi szervezetei Kárpátalja-szerte:

- 1941 októberében *Huszt*on megalakult a Baross Szövetség helyi fiókja. Elnök: Krausz József.
- 1942. március 15-én *Rahón* megalakult a Baross Szövetség helyi tagozata.
- 1942 márciusában megalakult a Baross Szövetség *szolyvai* csoportja. Elnök: Artimovics István.
- 1942. május 21-én *Perecsenyben* is megalakult a Baross Szövetség helyi szervezete. Ügyvezető elnök: Neupauer János nagykereskedő.
- 1942 augusztusában a kárpátaljai Baross Szövetségnek Ungvár helyett Huszt lett a központja.
- 1943 májusában megalakult a Baross Szövetség *beregszászi* szervezete.

A Baross képviselői és aktív tagjai minden létező lehetőséget megragadtak arra, hogy privilégiumokat érjenek el a keresztény iparosok és kereskedők számára, illetve ezzel együtt, vagy ez által fokozzák Kárpátalján az antiszemita légkör megeremtését. Ennek egyik jó példája az 1940 augusztusában a Baross Szövetségbe tömörült fűszer- és csemegekereskedők kongresszusa, melynek tagjai abból a célból gyűltek össze, hogy hangot adjanak követeléseiknek az iparendélyek revíziója érdekében. A 63 vidéki kereskedő szervezet küldöttei javaslatot terjesztettek elő, melyben sürgették a zsidó kereskedőktől az engedélyek megvonását, a nagy- és kiskereskedelmi tevékenység szétválasztását, valamint az állami és városi intézményekből a zsidó alkalmazottak elbocsájtását. Követelték, hogy a gyárak és nagykereskedők árucikkeiket 94 %-ban keresztény kereskedőknek szolgáltatassák ki. Rabati Jenő, a szövetség titkára ezen a kongresszuson jelentette be, hogy rendelettervezet készül, amely szerint a vas, acél, cement, mész, sör, rádió, épületfa, üveg, gumi, mezőgazdasági gépek, gépjármű-

⁵ Egry Ferenc (1864–1945) – kissegyőci harangöntő mester, csehszlovákiai kisebbségi magyar politikus. 1939-től a Felvidéki Egyesült Magyar Párt tagjaként behívott magyarországi országgyűlési képviselő.

vek, ásványolajok, kén, faszén és műtrágya cikkek bizományi árusítását és képviseletét megvonják a zsidóktól (Magyar Országos Tudósító, 22. évf., 224. sz. 45.).

1944 áprilisában a bustyaházai orthodox közösség elnöke, Krausz Kálmán levelében a következőket írta a Magyar Zsidók Központi Tanácsának az iparendéylek bevonásáról: „a Kárpátaljai Kormányzói Biztosság, Ungvár 1941. évi április hó 1-vel majdnem teljes összességével az iparjogokat az izraelita vallásúaktól megvonta, az üzleteket bezáratta, és a raktáron lévő árukészleteket beszerzési áron az idetelepített új kereskedők részére a mindenki által raktárilag kimutatott mennyiség és értékben teljes egészében kiutaltatta. A beszüntetett kereskedők semmiféle gazdasági tevékenységet nem folytathattak és nem folytattak egész idő alatt, ebből kifolyólag hitközségünk tagjai annyira elszegényedtek, hogy a hitközségünket a legszegényebb keretek mellett sem vagyunk képesek fenntartani [...]” (Frojimovics, 1944).

Ebből az is kiderül, hogy miután a hatóságok megvonták a Kárpátalján élő zsidóktól az iparendéyleket, és ezzel egyúttal elvették tulajdonosaiktól az üzleteiket, utóbbiakat nem helyi lakosok kapták, hanem „idetelepített új kereskedők”, tehát az anyaországból érkezettek. Ezzel kapcsolatban több cikket is találunk a korabeli újságok hasábjain, amelyek bizonyítják, hogy az iparrevízió által elkobzott üzletrészeket keresztény gazdasági vezetők számára ajánlották fel.

A Baross bábáskodásával számos zsidó cég került keresztény vállalkozók kezébe. Újságcikkeken keresztül intéztek felhívást mindazon szakképzett keresztény kereskedőkhöz és iparosokhoz, akik, bár addig önálló üzletet vezettek, de boldogulni nem tudtak. Ezen túl a szakképzett keresztény alkalmazottakat is felszólították, hogy mielőbb jelentkezzenek a szövetségnél. Az újonnan étkezett kárpátaljai keresztény kereskedők így nemcsak iparendéylekhez, de megfelelő üzletkörhöz is juthattak, és a Baross Szövetség elősegítette áruellátásukat is, sőt – amennyiben saját tőkéjük az új üzlet megindításához nem volt elegendő –, segítségükre volt a megfelelő kiegészítő tőke megszervezésében is (Szentesi Napló, 22. évf., 169. sz. 3.).

Ehhez hasonló hirdetés volt az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal a Budapesti Szállodások és Vendéglősök Ipartestületével közösen intézett felkérése az érdekelt keresztény vendéglősök és szállodások részére, mely szerint lehetőségük nyílik jelentkezni a közelmúltban a kárpátaljai területeken végrehajtott vendéglátó ipari revízió során elkobzásra került számos üzem átvételére (Ipartestületek lapja, 9. évf., 34–35. sz. 2.). Az átadásra váró vendéglátói üzemek többek között Rahón, Aknaszlatinán, Técsőn, Huszton, Nagyszőlősen, Nagybereznán, Perecsenyben, Polenafürdőn és Volócon voltak találhatóak. A megüresedett kereskedői és iparos helyekre rövid idő alatt mintegy 1300-an jelentkeztek, akiknek névsorát felterjesztették a Kárpátaljai Kormányzói Biztossághoz. A

jelentkezőknek, igény esetén, az anyagi támogatást is felajánlották (Pesti Hírlap, 62. évf., 175. sz. 9.).

1941 augusztusában a Baross Szövetség felhívást intézett mindazon autóvezetők és bérkocsisok számára, akik Kárpátalján szerettek volna letelepedni és ott személyautó fuvarozást illetve bérkocsi ipart űzni. A hirdetésben az is szerepelt, hogy igény esetén a kormányzói biztosság önállósítási kölcsönt is szerez a jelentkezők részére (Dunántúl, 31. évf., 174. sz. 6.).

Az új keresztény iparos generáció küzdelmének kezdeti nehézségeiről a Kárpáti Magyar Hírlap 1941 októberében megjelent számában számolt be: „... a tél folyamán a Baross Szövetség nagyobb akciókba lép az északkeleti részeken is a magára hagyott kereskedő társadalmunk érdekében. A kereskedőknek pedig tömörülniük kell, hogy mindenirányú érdekeiket önmaguk védhessék meg. Ha lehet, hát a budapesti Kereskedelmi Hivatal támogatását is kérve” (Kárpáti Magyar Hírlap, 22. évf., 236. sz. 4.) A cikkből kitűnik, hogy a Baross szellem nagy népszerűségnek örvendett Kárpátalján, hiszen a keresztény magyar nemzetiségű lakosok a szövetségben látták érdekeik védelmezőjét.

A Szövetség attól sem riadt vissza, hogy felsőbb hatalmi szervekhez forduljon céljai elérése érdekében. 1942 januárjában a Baross azzal a kéréssel fordult Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterhez, hogy a keresztény kereskedelem támogatása céljából kötelezze a városokat arra, hogy a városi ingatlanokon – városi házak, bérházak, vásárcsarnokok, piacok, sétaterek stb. – lévő üzlethelyiségek zsidó bérlőinek mondjanak fel és az üzlethelyiséget a jelentkező keresztény iparosoknak és kereskedőknek adják bérbe. Levelükben azt sérelmezik, hogy a korábban mellőzésben részesült zsidó kereskedők nem adják át önként azokat az üzlethelyiségeket, amelyekben szakmájuk fő cikkeit már nem árusíthatják, így egyes mellékcikkek árusítására rendezkednek be, vagy pedig addig mellékesen folytatott üzletágakra térnek át (KTÁL Fond 47, opisz 2, od. zb. 156. 12.).

Nem meglepő tehát, hogy 1942 végére a Baross Szövetségnek 150 fiókja volt országszerte, közel 50 ezer tagot tömörített, sőt az országos elnök érezhető büszkeséggel tett megállapítása szerint a szervezet sok helyen „valósággal irányító szerve lett a gazdasági életnek”. A vidéki Baross szervezetek is élvezték a helyi közigazgatási hatóságok preferenciáját, több helyen polgármesterek, főispánok alapították, elnökölték a fiókokat. Ezen nincs is mit csodálkozni, ha figyelembe vesszük, hogy vezető tagjainak nagy része egyúttal törvényhatósági bizottsági tag volt, a szervezet szoros együtt működést épített ki az önkormányzaton túl az illetékes kamarával és a Közellátási Hivatal helyi felügyeletével, ezeken keresztül biztosítani tudta beleszólását a gazdasági döntésekbe (Margittai, 2011).

Kárpátalján a zsidó lakosságra mért végső csapás 1944 áprilisában következett be. Erről a Kárpáti Magyar Hírlap számol be, amely hasábjain közli a lakos-

sággal, hogy a kárpátaljai és peremvidéki területeken, amely hadműveleti területté nyilvánították, kezdetét vette a zsidó lakosság kitelepítése illetve táborokba gyűjtése. Kategorikusan kijelentették, hogy minden zsidó, nemre és korra való tekintet nélkül táborba szállítandó. A táborba magukkal a rajtuk lévő ruhán kívül csak egy rend fehérneműt és fejenként 50 kg súlyú kézipoggyászt, valamint legkevesebb 14 napra való élelmiszert vihetnek (Kárpáti Magyar Hírlap, 25. évf. 46. sz.).

A térség újabb sorsfordulója 1944. szeptember 27-én vette kezdetét, ekkor tört be területére ugyanis a szovjet hadsereg. Október 28-án pedig Ungvár elfoglalásával gyakorlatilag megtörtént a vidék teljes szovjet katonai megszállása Csap kivételével, melyet november 29-ig tartottak a magyar honvédség alakulatai (Botlik, 2005).

A Kárpátalján ideiglenesen létrehozott államalakulat hatalmi szervének irányítói megszüntették a magyar művelődési és kulturális egyesületek, klubok, társaságok működését, megtiltották a magyar földrajzi elnevezések, feliratok, a települések eredeti nevének használatát: „Az új hatalomnak kezdetben nem a magyar szellemi élet korlátozása, hanem teljes kiirtása volt a célja. Se iskolák, se sajtó, se színház (...) – semmi, de semmi” (Apró–Paál, 2014:77). Erre a sanyarú sorsra jutottak a Baross Szövetség helyi, kárpátaljai fiókegyesületei is, amelyeket szintén felszámolták.

Ezzel párhuzamosan, az 1944 végén Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. január 20-án fegyverszünetet kötött a Szovjetunióval, majd a következő hónapban elrendelte a szélsőjobboldali, fasiszta jellegű egyesületek feloszlását. Ez 25 szervezetet érintett, köztük a Baross Szövetséget is. Vezetőségét, tagságának jó részét a megalakuló igazoló bizottságok, népbíró-ságok eljárás alá vonták.

A Baross Szövetség országszerte csaknem 50 ezer taggal büszkélkedhetett, tagságának zömét kereskedők, iparosok tették ki, de volt köztük számos orvos, ügyvéd, gyógyszerész, közalkalmazott, csendőr, sőt művész is. Kijelenthető, hogy többségük különösebb ideológiai meggyőződés nélkül lett Baross-tag. A szervezetben való részvétel azonban nem feltétlenül jelentett egyúttal antiszemitizmust. A szervezet népszerű volt, mert javakat ígért, sokan állították, hogy azt remélték, a háborús években így könnyebben kapnak árut, előnyökhöz juthatnak. Ez hihető is, mivel a szervezet egyik legtöbbet hangoztatott célkitűzése volt, hogy a központi anyag- és áruelosztásban saját tagjai részesüljenek elsőbbségben, ennek érdekében intenzív lobbitevékenységet folytatott. Nem lehetett kétséges, hogy érdemes volt Baross-tagnak lenni. (Margittai, 2011).

Összességében kijelenthető, hogy a Baross Szövetség fontos propaganda tevékenységet fejtett ki. Zsidóellenes aktivitása azonban általában a korszakra jellemző ideológia volt. Tevékenységét figyelembe véve megállapítható, hogy létrejöttének célja elsősorban a magyar iparosok, gazdák és kiskereskedők érde-

keinek védelme, nem pedig az antiszemitizmus hirdetése volt. Mint érdekképviselet pártfogolta a kis- és középvállalkozások ügyét, emellett – iskolák, óvodák alapítása révén, tanfolyamok és ismeretterjesztő előadássorozataival – kulturális, oktatási, népjóléti, jótékonyági feladatokat látott el. Nem elhanyagolható tény azonban, hogy céljait sok esetben a zsidók háttérbe szorításával, illetve ellehetlenítésével igyekezett megvalósítani, aktív szerepet vállalva ezáltal a diszkriminatív rendelkezések végrehajtásában.

Bibliográfia

Levéltári források:

A Baross Női Tábor évnyitó ülése. Magyar Országos Tudósító (1939. október 16.), 21. évf., 261. szám.

A Baross Női Tábor vendégforgalmi szakosztálya. Pesti Hírlap (1940. augusztus 13.), 62. évf., 183. szám. 8.

A Kárpátalján megüresedett kereskedői és iparos helyek átvétele. Pesti Hírlap (1940. augusztus 3.), 62. évf., 175. szám. 9.

A m. kir. minisztérium 1938. évi 4.350. számú M.E. számú rendelete a társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról. Magyarországi Rendeleték Tára, 872-879.

A m. kir. minisztérium 1939. évi 4.800. számú M. E. sz. rendelete a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról. Magyarországi Rendeleték Tára, 1160–1251.

A m. kir. minisztérium 1943. évi 3.600. számú M.E. sz. rendelete a zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanairól. Magyarországi Rendeleték Tára,

Bérautósokat és bérkocsisokat keresnek a Kárpátaljára. Dunántúl (1941. augusztus 1.), 31. évf., 174. szám. 6.

Február 11-én lesz a magyar asszonyok dísztábora Budapesten. A Baross Női Tábor felhívása. Dunántúl, (1940. február 4.), 30. évf. 28. szám. 3.

Gazdasági honfoglalás Kárpátalján. A Baross Szövetség felhívása a kereskedelmi pályán dolgozókhöz. Szentesi Napló (1940. július 27.), 22. évf., 169. szám. 3.

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlege (KTÁL) Fond 118., opisz 1., od. zb. 661. lap 45.

Ki akar vendéglős lenni Kárpátalján? Ipartestületek lapja (1940. augusztus 31.), 9. évf. 34–35. szám. 2.

Kongresszust tartottak a Baross Szövetségben tömörült fűszerkereskedők. Magyar Országos Tudósító (1940. augusztus 21.), 22. évf. 224. szám. 45.

Nagyobb akciót a Baross Szövegtől. Kárpáti Magyar Hírlap (1941. október 15.) 236. szám.

Zsidók kitelepítése Ungváron és Kárpátalján. Kárpáti Magyar Hírlap (1944. április 6.), 25. évf. 46. szám.

Szakirodalom:

Apró István–Paál Vince (szerk.): *A határon túli magyar sajtó Trianontól a XX. század végéig. Fejezetek a magyar sajtószabadság történetéből.* Budapest: Médiatudományi Intézet, 2014.

Botlik József. *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján II. A Magyarországhoz történt visszatérés után, 1939–1945.* Nyiregyháza: Imi Print KFT., 2005.

Dupka György-Zubánics László: *A zsidóság múltja és jelene Kárpátalján.* Együtt (2012), 14. évf. 3. szám

Fedinec Csilla. *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944.* Galánta-Dunaszerdahely: Fórum Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002.

Margittai Linda: *A Baross Szövetség szerepe a zsidótörvények és rendeletek végrehajtásában.* In: Strausz Péter, Zachar Péter Krisztián (szerk.): *Sorsfordulók és mindennapok – Tanulmányok a 19–20. századi magyar és egyetemes történelemről.* Modern Minerva Könyvek. Heraldika, Budapest, 2011, 212–231.

Margittai Linda: *A gazdasági „őrségváltás” élén – A Baross Szövetség működése Hódmezővásárhelyen 1938–1944.* In: Herczeg Mihály, Kovács István, Kruzslicz István Gábor, Varsányi Attila (szerk.): *A hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 2009.* Máyer Nyomda és Könyvkiadó, Hódmezővásárhely–Budapest, 2010. 89–116.

Tilkovszky, L. *Nemzetiségpolitika Magyarországon 1918/1919–1944/1945.* Pécs: Baranya Megyei Levéltár Évkönyve, G. Nyomdász BT., 1992.